

KAIP SUDERINTI METAETIKĄ IR SVEIKO PROTO MORALĘ?

2014 metų birželio 30 d. Vilniaus universiteto Filosofijos fakultete buvo apginta Ievos Vasilionytės humanitarinių mokslų srities (filosofijos krypties) daktaro disertacija „Kaip galima su sveiko proto morale suderinama moralės teorija“. Disertantės darbo vadovė – doc. Nijolė Radavičienė, konsultantas – prof. Alvydas Jokubaitis. I. Vasilionytei oponavo prof. Albinas Plėšnys (VU) ir prof. Jūratė Rubavičienė (LEU).

Disertacijos gynimo tarybai vadovavo prof. Marius Povilas Šaulauskas (VU), iš pradžių pristatęs kitus tarybos narius: prof. Algirdą Degutį (MRU), prof. Aldį Gedutį (KU), doc. Arūną Mickevičių (VU) ir prof. Vytautą Radžvilą (VU). Tarybos pirmininkui patvirtinus, kad visi disertacijai ginti būtini reikalavimai įvykdyti, žodis buvo suteiktas disertacijos autorei.

Pristatydama savo darbe nagrinėjamą problemą, tezę bei argumentus, Vasilionytė pirmiausia pažymėjo, kad filosofijoje gana neaiškia laikoma sąvoką „sveiko proto moralė“ ji apibrėžia per dvi kasdienei moralės praktikai, kaip metaetikos tyrimo objektui, būdingas nuostatas: nuostatą, kad moraliniai sprendiniai geba turėti teisingumo reikšmes, ir nuostatą, kad moraliniai sprendiniai yra praktinio pobūdžio. Šiuolaikinėje metaetikoje šias dvi nuostatas atitinka kognityvizmo prielaida ir internalizmo prielaida. Anot disertantės, šiuolaikinėse moralės teorijose šias dvi prielaidas sunku suderinti, juk atrodytų, kad faktai, net jeigu jie ir moraliniai, niekaip nesukuria privalomumo veikti remiantis būtent jais. Taigi

susiduriama su vėliau ne kartą per šį disertacijos gynimą minėto Davido Hume'o iškelta problema. Kaip turėtų atrodyti dvi pamatinės sveiko moralės savybės suderinanti metaetikos teorija, kokius pamatinius šiuolaikinės moralės teorijoms būdingus aspektus ji turėtų apimti, I. Vasilionytė aiškinosi nagrinėdama įvairias šiuolaikines metaetikos pozicijas ir nurodydama, kokius jų vienas kitam neprieštaraujančius elementus išsaugant būtų apimamos jau minėtos iš pažiūros nesuderinamos sveiko proto moralės prielaidos. Anot disertantės, pamatinės sveiko proto moralės prielaidas galėtų suderinti moralės teorija, kurioje remiamasi vadinamuoju nuo proto priklausomu moraliniu realizmu (nuo proto nepriklausomas realizmas, anot disertantės, nesugeba pateikti įtikinamo paaiškinimo, kaip moraliniai sprendiniai gali turėti teisingumo reikšmes) bei racionalistiniu internalizmu, kuriame racionalumas būtų suprantamas per du principus: visų pirma psichologinio koherentiškumo principą ir, antra, autonomijos / ortonomijos principą.

Disertantei baigus savo darbo pristatymą ir tarybos pirmininkui prof. Šaulauskui pakvietus prelegentei užduoti klausimų, prof. Degutis paklausė, kas yra pagrindiniai disertacijos „herojai“, t. y. kuriais autoriais daugiausia buvo remtasi. Vasilionytė nurodė, kad jos disertacijoje iš esmės remtasi neokantininkės Christine'os M. Korsgaard ir Michaelo Smitho idėjomis. Tada žodis buvo suteiktas disertacijos mokslinei vadovei doc. Nijolei Radavičienei ir konsultantui prof.

Alvydui Jokubaičiui. Doc. Radavičienė pasi-
džiaugė, kad disertantė parašė puikią, tvirtą
ašį turinčią disertaciją, kurioje įsitraukiama
į aktualią mokslinę diskusiją ir kurioje reikš-
mingai kvestionuojamos bei koreguojamos
šiuolaikinių autorių idėjos, kartu teikiant
pagrindo šią mokslinę diskusiją plėtoti. Prof.
Jokubaitis trumpai pritarė doc. Radavičienei
ir tarybos pirmininkas paskelbė mokslinės
diskusijos pradžią.

Oponentė prof. Rubavičienė teigė, kad
disertacija parašyta solidžiai, tačiau kartu
pasigedo išsamesnės ar ryškesnės kai kurių
disertacijai reikšmingų aspektų aptarties, pa-
vyzdžiui, metaetikos ir klasikinės etikos san-
tykio, racionalumo ir sveiko proto santykio.
Per gynimą vykusioje diskusijoje labiausiai
išryškėjo du prof. Rubavičienės iškelti kla-
simai: pirma, oponentė suabejojo, ar moralės
teorijas tinka vadinti „sėkmingomis“ ar „ade-
kvačiomis“ ir ką reikštų „neadekvati moralės
teorija“. Antra, buvo pasigesta savarankiškes-
nės Immanuelio Kanto analizės ir suabejota,
ar neokantininkės „Korsgaard atliktas Kanto
suaristotelinimas yra pagrįstas“. Atsakydama
į pirmąjį klausimą disertantė pripažino, kad
tokie vertinimai kaip „sėkminga“ ar „nesė-
kminga“, ypač filosofijoje, būtų migloti, tačiau
atsakė, kad jos disertacijoje jie taikomi būtent
laikantis disertacijos temos, t. y. moralės teo-
rijos sėkmės kriterijus – jos atitiktis minėtoms
pamatinėms sveiko proto prielaidoms. Būtent
todėl nesėkminga teorija laikytinas, pavyz-
džiui, nuo proto nepriklausomas moralinis
realizmas. Atsakydama į antrąjį klausimą
disertacijos autorė pabrėžė, kad savo darbe
klasikiniais autoriais remiasi ir tiesiogiai, be
to, anot disertantės, Korsgaard atlikta Kanto
interpretacija pagrįsta. Tiesa, Vasilionytė suti-
ko, kad disertacijoje nebuvo siekiama išsamiai
išnagrinėti tokios interpretacijos pagrįstumo
problemos, bet kartu pažymėjo, jog, kalbant

apie šiuolaikines metaetines diskusijas, tai ir
nėra būtina.

Oponentui prof. Plėšniui sukėlė abejonių
disertacijos autorės siūlomas sveiko proto
sąvokos supratimas. Anot oponento, disertan-
tės siūloma samprata pirmiausia ne visai dera
su tuo, kaip sveiko proto sąvoka vartojama
žvelgiant į filosofijos istoriją (buvo paminėta,
pavyzdžiui, Thomaso Reido filosofija), be to,
disertantės iškeltos pamatinės sveiko proto
prielaidos nebūtinai iš tiesų atitinka tai, ką
laikytume kasdienėmis moralės praktikomis.
Prof. Plėšnys paklausė, ar tikrai iš kasdie-
nių moralinių praktikų matyti, kad moralės
sprendiniams linkstama priskirti teisingumo
reikšmes? Taip pat oponentui abejonių su-
kėlė disertacijos išvada, kuria teigiama, kad
moralūs veiksmai yra tobulai racionalūs, tai
yra moralė neatskiriamai susiejama su racio-
nalumu. Savo abejonei iliustruoti oponentas
pateikė racionalaus sukčiaus pavyzdį. Atsa-
kydama į prof. Plėšnio klausimus disertantė
pripažino, kad dėl savo vartojamos sveiko
proto sąvokos kritikos sulaukė ir anksčiau,
todėl pasinaudojo proga šią sąvoką patiks-
linti. Anot disertantės, sveiko proto sąvoka
yra mažų mažiausiai dviprasmiška: viena
vertus, sveiką protą, anot Vasilionytės, gali-
ma suprasti kaip visumą įvairių įsitikinimų,
kuriais kasdienybėje paprastai neabejojame;
kita vertus, apie sveiką protą galima kalbėti
kaip apie mūsų patirtis struktūruojančius ir
mūsų kasdienei veiklai būtinus įsitikinimus.
Būtent pastaroji samprata, išreiškiama dviem
pagrindiniais principais, ir siūloma disertaci-
joje. Atsakydama į klausimą apie moralės ir
racionalumo santykį disertantė nurodė, kad
prof. Plėšnio pateiktas racionalaus sukčiaus
pavyzdys atremiamas, nes disertacijoje mo-
ralei būtinas racionalumas papildomas tar-
pasmeniniu koherentiškumu. Taigi sukčius,
nors ir yra racionalus instrumentiniu požiū-

riu, jo racionalumas nėra moralei reikalinga „racionalumo viršūnė“, nors instrumentinį racionalumą, anot disertantės, didelė šiandienės filosofijos dalis ir laikytų aukščiausia racionalumo forma.

Po oponentų ir disertacijos autorės diskusijos žodis buvo suteiktas gynimo tarybos nariams. Disertaciją teigiamai įvertinęs prof. Degutis suabejojo, ar ta iš pažiūros neperžengiama dichotomija tarp faktų ir vertybių, kuria remiamasi disertacijoje, išties tokia neperžengiama, ir nurodė, kad, pavyzdžiui, Alasdairas MacIntyre'as aristotelinę-tomistinę poziciją, kurioje faktų ir vertybių skirties tiesiog nėra, laiko pranašesne už Hume'o suformuluotą. Taip pat prof. Degutis jau ne pirmasis per šį gynimą (ir ne paskutinis) atkreipė dėmesį, jog disertacija parašyta anglų kalba, ir nurodė, kad jo manymu, tai nėra gera praktika ir dėl tokios praktikos lietuvių kalba be reikalo stumiami iš akademinės erdvės.

Prof. Gedutis, be jau kvestionuotų dalykų, – disertacijos kalbos pasirinkimo bei nesyk minėtos sveiko proto sampratos, – taip pat atkreipė dėmesį į disertacijos ir kitų etikos tematika Lietuvoje parašytų darbų santykį. Tarybos narys pastebėjo intriguojantį dalyką, kad disertantės konsultanto prof. Jokubaičio neseniai publikuotame straipsnyje metaetika, kuriai ir skirta disertacija, vadinama „romantine klaida“, tačiau pati disertantė prof. Jokubaičio darbą disertacijoje vadina nerelevantišku savo disertacijai, t. y. galbūt bereikalingai ir nepagrįstai ignoruoja savo konsultanto filosofines idėjas.

Doc. Mickevičius nurodė, kad disertacijos stiprybė – dviejų moralinio realizmo krypčių, nuo proto nepriklausomo realizmo ir nuo proto priklausomo realizmo, išgryninimas ir tai, kad disertantės užmojis vieną jų parodyti esant pranašesnę realizuotas vykusiai. Taip pat doc. Mickevičius pastebėjo, kad jam, kitaip

nei prof. Degučiu, nekelia problemų, jog disertacijoje nekvestionuojama faktų ir vertybių perskyra – nėra blogai, kad apsibrėžiama tam tikra būtent analitinei filosofijai būdinga paradigma ir joje dirbama.

Prof. Radžvilas teigė, kad pagrindinis disertacijos teiginys iš dalies dėl ambicingo disertantės užmojo, iš dalies dėl nepakanamos tokių sąvokų kaip „sveikas protas“, „racionalumas“, „psichologinės būsenos“, „psichologinis koherentiškumas“, „ideali žmogiškoji psichologija“ ir pan. aptarties lieka neapgintas, tačiau disertacija turi mokslinės vertės ir leidžia autorei pretenduoti į filosofijos daktarės laipsnį.

Anot paskutiniojo iš gynimo tarybos narių kalbėjusio prof. Šaulausko, tai, jog egzistuoja „sveiko proto moralė“, jau yra atskira moralės teorija, todėl pavadinimas, kuriame numatoma, kad egzistuoja atskiri dalykai – moralės teorijos ir sveiko proto moralė, laikytinas nekorektišku. Be to, prof. Šaulausko nuomone, moralės teoriją, kuri numato, jog egzistuoja sveiko proto moralė, ginantys filosofai yra „marginaliniai“. Doc. Radavičienei atkreipus dėmesį, kad, pavyzdžiui, Korsgaard yra disertacijoje nagrinėjamos problematikos lyderė, prof. Šaulauskas patikslino, jog kalba ne apie konkrečią filosofę, bet apie neokantizmą apskritai. Taip pat prof. Šaulauskas pabrėžė, kad daktaro laipsnis teikiamas ne už sutikimą su profesorių nuomonėmis, o už gebėjimą su jais diskutuoti, ir pripažino, kad su šia užduotimi disertantė susidorojo.

Atsakydama gynimo komisijos nariams Vasilionytė pakartojo vieną kitą savo argumentą ir patikslino kelis terminus. Prof. Šaulauskui paskatinus tęsti diskusiją, žodis buvo suteiktas prof. Jokubaičiui. Disertantės konsultantas, atsakydamas prof. Gedučiu, pirmiausia nurodė, kad disertantės mėginimas įveikti jo požiūrį į metaetiką jam netrukdo

būti konsultantu. Be to, prof. Jokubaitis pažymėjo, kad jau ne kartą minėta Korsgaard, jo manymu, nėra visai tradicinė anglosaksiška metaetikė, tad jo pažiūroms taip labai neprieštaruoja. Kelis žodžius dėl jau šio disertacijos gynimo ašimi tapusios sveiko proto sampratos tarė ir doc. Radavičienė. Ji sakė, kad kai kurios sąvokos, pavyzdžiui, „sveikas protas“, „natūralus pasaulis“, analitinėje filosofijoje laikomos pamatinėmis ir nereikalaujančiomis apibrėžti. Anot disertacijos vadovės, iš dviejų disertantės minėtų sveiko proto sampratų disertacijoje remiamasi antrąja – sveikas protas kaip prielaidos (disertantė jų mini dvi),

įgalinančios patį moralinį veikimą. Kantiškais terminais apie tas prielaidas kalbėtume kaip apie transcendentalijas (I. Kantas apie tai rašo *Sprendimo galios kritikoje*), o ne kokius nors konkrečius turiningus įsitikinimus. Prof. Jokubaitis teigė vis dėlto abejojęs sveiku protu kaip transcendentalija, ir pasidžiaugė, kad šis klausimas sukėlė gyvą diskusiją.

Disertantė padėkojo prie jos darbo ir jo gynimo prisidėjusiems kolegoms, šeimai ir draugams. Po disertacijos gynimo tarybos pasitarimo Ievai Vasilionytei vienbalsiai suteiktas humanitarinių mokslų filosofijos krypties daktarės laipsnis.

Justas Bujokas